

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

КОЛОМІНСЬКІ ЧИТАННЯ

*Матеріали Другого Міжнародного наукового форуму,
присвяченого пам'яті доктора психологічних наук, професора*

Наума Львовича Коломінського

м. Київ, МАУП, 19 лютого 2008 р.

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2009

ББК 88.5я43
К 61

Редакційна колегія:

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор

Туриніна О. Л., канд. психол. наук, проф. — відповідальний редактор

Відповідальний редактор за випуск В. М. Чирков
(видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”)

Коломінські читання: Матеріали Другого Міжнар. наук. форуму,
К 61 присвяч. пам’яті д-ра психол. наук, проф. Н. Л. Коломінського, м. Київ,
МАУП, 19 лют. 2008 р. / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.), О. Л. Ту-
риніна (відп. ред.). — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. — 504 с.: іл. —
Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-985-7

У пропонованому збірнику публікуються статті науковців, в яких досліджується широке коло проблем соціальної психології, психології управління та організаційної психології.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток психологічної науки в Україні.

ББК 88.5я43

ISBN 978-966-608-985-7

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2009

© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009

ЗМІСТ

Передмова	7	Жирун О. А.	Моральна свідомість як чинник професійного становлення майбутніх редакторів	82
Переднє слово	8	Донець О. І.	Жінка після розлучення: постановка теоретичних і методичних проблем	87
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ.....	10	Овдієнко І. М.	Психологічні фактори взаємодії керівника загальноосвітнього навчального закладу і шкільної психологічної служби	92
Коломинський Я. Л.		Шопша О. Л.	Система роботи психолога з колективом театру з формування сприятливого соціально-психологічного клімату	98
Структура межличностного педагогического взаимодействия	11	Варлакова Є. О.	Професійні особливості майстерності психолога-конфліктолога.....	101
Максименко О. О.		Кирпач Н.	Майєвтичний діалог як засіб сприяння саморозвитку особистості в ранньому юнацькому віці	106
До питання про характеристики і класифікацію екологічної свідомості	18	Карлионова Н. В.	Акцентуации личности студентов-психологов с практической и теоретической профессиональной направленностью	116
Філіппов М. М.		Чупріна М. О.	Психологічний супровід становлення особистості фахівця в умовах організації	121
Надійність роботи спеціаліста, який працює у надзвичайних та екстремальних умовах: психофізіологічна проблема	29	Садова М. А.	Потенціал самореалізації особистості як предмет психологічного дослідження: методологічні аспекти	127
Москаленко В. В.				
Принцип суб'єктності у дослідженні економічної соціалізації особистості	38			
Ложкин Г. В.				
Маргинализм в контексте профессиональной карьеры субъекта	46			
Велитченко Л. К.				
Психологічна структура взаємодії	53			
Сивицкий В. Г.				
Психологические условия эффективности частного учреждения образования	61			
Винославська О. В., Зливков В. Л.				
Переформування структури професійної ідентичності: пошук і перспективи	70			
Суська О. О.				
Професійна ідентичність особистості та її статусні особливості (комунікативний аспект)	76			

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ СТАТУСНІ ОСОБЛИВОСТІ (КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ)

Коломінські читання — II, 2008, 76–81

Орієнтації особистості у спектрі комунікативної діяльності, умови і засоби спілкування, які вибирає людина та використовує, завжди відбивають не тільки особливості характеру і темпераменту, а й соціальні норми, стереотипи поведінки, притаманні тому чи іншому статусу особистості.

Із статусними потребами пов'язані й всі інші соціальні потреби особистості. Це потреба приналежності до соціальної групи і потреба займати в ній певне визначне місце, користуватися прихильністю та увагою оточуючих, бути об'єктом їхньої поваги і любові. Спроби звести всю багатоманітність соціальних потреб до “жадоби влади” безнадійно застарілі. Потреба бути лідером — одна з багатьох у спектрі різноманітних мотивацій, причому потреба бути “підлеглим” нерідко переважає за гостротою бажання бути лідером. І саме на етапі цього вибору найчастіше людина визначає центральний вектор свого життя — “лідерського” чи “підлеглого” типу.

“Займати місце в соціальному середовищі” — цей вислів відтворює змістовний бік соціальних потреб, який полягає у приналежності до людської спільноти. Ця приналежність потребує реального вияву у виг-

ляді, зокрема, поваги, прив'язаності, любові оточуючих та інших ознак такої приналежності, що втілює зв'язки конкретної людини з оточуючими її людьми, у тому числі у правах і обов'язках стосовно одне одного.

Подвійна структура цих досить складних взаємозв'язків виступає, виявляється, відчувається, оцінюється та функціонує в міжособистісних стосунках як потреба у справедливості. Остання є сутністю та основою вихідних соціальних потреб людини. Разом із нагальною потребою усвідомлення сенсу життя потреба у справедливості є одним із найвагоміших гуманних чинників діяльнісних засад особистості, вчинків людини стосовно інших, вибору нею певного життєвого шляху, спектра уподобань та переконань — так званого “життєвого кредо”.

Одним з вирішальних факторів успішної діяльності в будь-якій сфері, зокрема в політичній, є характер: “багатовимірною властивістю особистості, яка не наслідується і не є природною, вона виховується протягом життя людини та втілюється в стилі стосунків людини та її поведінки” [5, 121].

Характер, як відомо, тісно пов'язаний з темпераментом, здібностями, рівнем освіченості та широтою

світогляду особистості. Від темпераменту залежить динаміка психічних процесів, реакцій, включаючи такі складні, як процес приймання рішень в усіх сферах діяльності, зокрема в політичній.

І характер, і темперамент багато в чому зумовлюють ще одну надважливу за своєю суттю ознаку особистості — тип комунікативних стосунків, або “комунікативний тип особистості”.

Соціальна і психологічна визначеність ситуації спілкування в цілому і в кожному окремому випадку, а також розуміння учасниками комунікації своїх соціальних ролей, які реалізуються в конкретній комунікативній ситуації, є безпосередньою передумовою будь-якого спілкування, але набувають особливого значення в умовах масового соціально орієнтованого спілкування (за висловом О. Леонтьєва [6, 69]) у всіх його формах, відповідно до того каналу масової комунікації, яким користуються комуніканти (учасники комунікативного акту).

Однак, всупереч розумінню величезного значення психологічних аспектів комунікативної взаємодії у сфері масового соціально орієнтованого спілкування, переважна кількість журналістів, які працюють у пресі, на радіо, телебаченні, та працівників книжкових видавництв і кінематографії ще не мають достатнього уявлення про психологічні закономірності взаємодії свідомості комунікатора та його аудиторії. Це повною мірою стосується також володіння психолінгвістичними знаннями про закономірності взаємодії особистості із соціокультурним середовищем через інформаційний простір, а також свідомої присутності в діяльності комунікатора механізмів гуманізуючого впливу, які в умовах

масової комунікації забезпечують вмотивоване та адекватне сприймання інформації.

Найменш досконало вивченим аспектом ефективності масового комунікативного впливу є соціально-психологічна орієнтованість текстів діалогічного характеру, тобто відповідність їх цільовому завданню спілкування. Велике значення має також так звана “установка на особистість” [4] комунікатора (останнім може бути як автор публікацій чи редактор, так і відтворювач текстів аудіовізуальних засобів масової інформації). Проблема персоніфікації та авторитету джерела інформації в її соціально-психологічному та особистісно-психологічному аспектах стає сьогодні важливим елементом досягнення поставлених завдань спілкування.

Відомо, що “однією з головних координат ідентичності є життєвий цикл, оскільки ми виходимо з передбачення, що не тільки до підліткового віку індивід розвиває передумови свого психологічного зростання, розумового дозрівання і соціальної відповідальності для того, щоб пережити “кризу ідентичності”, пройти через неї. Фактично ми можемо говорити про “кризу ідентичності” як про психологічний аспект підліткового віку. Ця стадія не може бути пройденою без формування особливої форми ідентичності, яка буде вирішальним чином визначати подальше життя” [9, 102].

Зрозуміло, що суспільство без людини є пустою абстракцією. Натомість, суспільство не є і не може бути зведеним до простої суми індивідів. Процесу формування особистості молодшої людини, її духовності в нашій науковій літературі останнім часом приділяється все більше уваги. Сприйняття людиною (особливо молодістю)

духовної культури, норм соціальної поведінки — це реальний процес, необхідний як для формування індивіда як особистості, так і формування й розвитку суспільства.

Гуманістичне розуміння формування особистості не тотожне пасивному пристосуванню людини до соціального середовища (своєрідної “асиміляції” [3] із соціальним середовищем), адже воно включає і їх власну практичну діяльність, завдяки якій індивід, впливаючи на оточуючий світ, змінює соціальне середовище і власну природу.

Таке розуміння формування особистості розвинене гуманістичною психологією А. Маслоу і далі його вітчизняними послідовниками — Г. Баллом, В. Роменцем та ін. [2].

Якщо ми звернемося до питання, з чого “складається” особистість, пердусім треба зосередитися на “внутрішніх” і “зовнішніх” складових. Наведемо “внутрішні” складові, притаманні самій особистості:

- вік;
- стать;
- освіта, тобто рівень культури і кваліфікованості;
- сімейний стан;
- соціальний статус: приналежність до соціальної групи, професія, ранг в ієрархії престижності;
- матеріальний стан;
- рівень тренуваності і здоров’я людини.

М. М. Амосов виокремлює також характер: “чисто вроджені риси, які мало змінюються від виховання та умов” [1, 112].

Сила характеру — здібність до витривалості та тренуваності, можливість протистояти втомі, роздратуванню, іншим гальмуючим впливам. У людей із сильним характером значущість втоми вдвічі менша, ніж у

слабохарактерних людей. Є також середній тип — із характером середньої сили.

Стійкість, чи настійливість (здібність до тривалих напружень), — у протилежність імпульсивним типам. У даній моделі — коефіцієнт сили характеру і вияв стійкості/нестійкості [9, 49].

Оптимізм і песимізм — надважливі якості, які, безумовно, мають безпосереднє відношення до типу й сили характеру. Так, вони тісно корелюють із силою вияву емоцій, настійливістю, виявами найбільш сильних почуттів: кохання, прив’язаності, батьківської і синовньої любові, почуттів гніву, справедливості, помсти та ін.

Емоційність вважається суто вродженою особливістю. Розвиток волі (вищий рівень свідомості) дає змогу деякою мірою контролювати емоції. В узагальнених моделях особистості емоції не мають прямого відображення, оскільки в них виявляються почуття і дії впродовж великих відрізків часу. Психологи вважають, що сильна емоційність порушує “розумність” поведінки, роблячи останню менш стійкою. Але дослідження соціальних психологів, зокрема тих, хто займається питаннями психологічних особливостей політичної діяльності і політичного лідерства, свідчать про інше.

“Свідомо-логічне “Я” — остання оперативна стадія, на якій ми ухваляємо рішення, що стосуються нашого життя. Тільки це “Я” є свідомою сферою. Все негативне — сфера несвідомого. Тому не буде помилкою сказати, що майже всі люди є продуктом власного несвідомого” [8, 15].

Схильність до вияву тих або інших емоцій (позитивного або негативного спектра: любов — ненависть, радість — гнів, веселість — роздрату-

вання та ін.) залежить від співвідношення песимізму — оптимізму та сили характеру. Так, у песиміста неприємності викликають емоції пасивного негативного спектра, виражені переважно горем і страхом, а у оптиміста емоції виявляються у вигляді протесту і гніву.

Дуже важливий, з точки зору вияву сили характеру, так званий “коефіцієнт майбутнього” (за М. Амосовим). Усіх людей можна поділити на “близькоглядних” та “далекоглядних”. Можливо, ці якості і не потребували б спеціального виокремлення, але в наш кризовий час вони набувають певних відтінків та певної значущості. Спостереження нагадують нам, що вияви цих якостей залежать здебільшого від імпульсивності характеру людини. На думку М. Амосова, “Наполегливі та малоемоційні дивляться далі, ніж “легкоглядні”, а емоційні не здатні до подовжених напружень. “Коефіцієнт майбутнього” відіграє роль при розрахунку динаміки поведінки і змін станів особистості” [1, 115].

Відомо, що майбутнє суспільство — це молодь, яка сьогодні так само розшарована, як і інші соціальні верстви населення України. Переважна більшість молоді сьогодні так само страждає від нестатків і кризового становища у всіх сферах нашого життя. В цих умовах дуже небезпечно недооцінювати виховний вплив соціокультурного середовища, зокрема, засобів масової інформації, передусім телебачення і відеопродукції, на особистість, яка починає самостійне життя, яка тільки-но вибирає свій шлях у житті. Адже від того, який саме шлях вона обере — чесний і звичайний або злочинний, залежить не тільки її особисте майбутнє, а й майбутнє всієї нації, всієї нашої незалежної держави.

Результати спілкування з молоддю засвідчують, що в нашій ситуації існує невідповідність між інформаційно-культурним потенціалом суспільства і тією його часткою, що використовується молодими людьми. Багато інформації, яка б сприяла розвитку особистості і соціальній зрілості підлітка, проходить мимо нього. Щоб позбутися таких негативних явищ, потрібно проводити корінну реформу всіх інститутів виховання підлітків (а не тільки засобів масової комунікації).

Вітчизняна теорія виховання стоїть на засадах антиманіпулятивних підходів до розвитку особистості, її становлення, хоч, безумовно, враховує вплив оточуючого середовища на людину і роль самого індивіда у змінах цього середовища, у процесі здійснення яких людина створює або стверджує власну особистість. “У цьому випадку людина може бути творцем як свого “не я” (міжлюдських стосунків, історії), так і своєї особистості”, — вважає Б. Ярошевський [10, 82]. Людина починає володарювати сама над собою, підкоряє своїй волі власні інстинкти, долає природний страх перед смертю, коли цього вимагає справа, якій вона свідомо присвячує своє життя, стає здібною до героїчних вчинків. Ця діяльність, спрямована на формування власної особистості, в педагогічній психології та педагогіці називається самовихованням. Без цього не може бути доцільним і сам процес виховання.

Таким чином, практична діяльність людини необхідна не тільки для зміни оточуючого середовища, а й для зміни самої себе. Останнє вимагає від молоді людини свідомих, цілеспрямованих зусиль, а не відбувається само собою. Процес виховання, а тим більше самовиховання, не потребує дріб’язкової оцінки вихователя, яка

може тільки зашкодити. Необхідно замислитись над пошуком можливостей пробудження в учнях власної активності, їхнього прагнення до самовдосконалення.

Процес самовиховання потребує подолання окремих суперечностей, боротьби з власними недоліками і слабкістю. Самовиховання — це зовсім не самоспостереження, це активна діяльність молодшої людини, яка спрямована на вироблення в собі позитивних якостей, що відповідають її соціальним і ціннісним орієнтаціям.

Самореалізація йде успішніше, якщо молода людина, підліток, з одного боку, відчуває радість від своїх невеликих досягнень, що підносить у нього відчуття власної гідності [9], а з іншого — вчиться критично ставитись до самого себе, не вибачати собі власні недоліки.

Усе це передбачає пізнання людиною самої себе, можливість для неї тверезо оцінювати свої сильні риси і свої слабкості. Самореалізація охоплює всі сфери розумового, морального та фізичного розвитку особистості, її здібності та знання, моральні й фізичні якості, смак і риси характеру (наприклад, мужність, силу волі та ін.). Безумовно, цілі самореалізації повинні збігатися з цілями виховання. Останнє може мати успіх лише за умови, якщо воно спонукає до руху власні сили молодшої людини, посилює в неї активність, прагнення самому будувати своє життя. Лише такий підхід до виховання молодшої людини — не пошук її недоліків, а мож-

ливість гуманізації свідомого ставлення до себе та оточуючого середовища, попри всі негаразди кризового суспільства, попри вади повсякденного життя з його турботами — може захистити молоду особистість від хибного шляху, гальмування і деформацій розвитку. Можливо, сьогодні треба казати не тільки про гуманізуючі стратегії впливу інформаційного простору на духовність молодшої людини, що розвивається, а загалом про розробку теорії способу життя у ХХІ ст.

Література

1. Амосов Н. М. Природа человека. — К.: Наук. думка, 1983.
2. Балл Г. О. Ориентиры современного гуманизма (в социальной, образовательной, психологической сферах) // Психология и общество. — 2006.
3. Будагов Р. А. Человек и его язык. — М., 1976.
4. Кацнельсон С. Д. Типология языка и языковое мышление. — Л., 1972.
5. Коллектив, личность, общение. — Л., 1987.
6. Леонтьев А. А. Психология общения. — Тарту: Изд-во Тартусск. ун-та, 1974.
7. Менегетти А. Психология лидера. — М., 1999.
8. Менегетти А. Мудрец и искусство жизни. — Екатеринбург, 1998.
9. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ. / Под общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. — М.: Издат. группа "Прогресс", 1996.
10. Ярошевский Б. М. Личность и общество. — М., 1973.

Однією з найважливіших характеристик особистості є її ідентичність. Цей рівень є сьогодні одним з найперспективніших напрямів вивчення в галузі професійної орієнтації і статусних особливостей особистості, що особливо важливо для становлення молодшої особистості. Подібні проблеми особистісної ідентифікації повинні стати сьогодні предметом обговорення для більшості представників молодого покоління. У цьому напрямі необхідно

продовжувати нові психологічні дослідження, зокрема, у сфері соціальної комунікації.

Одной из важнейших характеристик личности является ее идентичность. Этот уровень является сегодня одним из наиболее перспективных направлений изучения в области профессиональной ориентации и статусных особенностей личности, что особенно важно для становления личности молодежи. Подобные проблемы личностной идентификации должны стать сегодня предметом обсуждения для большинства представителей молодого поколения. В этом направлении следует продолжать новые психологические исследования, в частности, в сфере социальной коммуникации.

One of the famous characteristics of the personality is hers identity. This level is the most profitable in the field of professional orientation and the youth identification. Such problems of the own self-identity have tried to discuss the majority of young generation. In such a way had continued even psychological investigations in the field of social communication.